

Maxim Leo

De held van station
Friedrichstrasse

Vertaald uit het Duits
door Jeannet Dekker

SIGNATUUR

2022

1

Er streek een vlieg neer op Hartungs arm, waardoor hij opschrok uit zijn gedachten. Of nou ja, gedachten. Het was eerder een soort wakker coma, zo eentje waarin hij soms belandde wanneer hij achter de toonbank zat te wachten. Of nou ja, te wachten. Wachten zou betekenen dat hij er nog op rekende dat er vandaag iets in zijn zaak ging gebeuren. De waarheid luidde dat hij helemaal nergens meer op rekende. Hartung kon urenlang blijven zitten, omringd door het zalige niets.

Beate, die tegenover hem woonde en één keer in de week een romantische film kwam lenen, had hem kortgeleden over een meditatiecursus verteld. Als hij het goed had begrepen, was het bij mediteren de bedoeling dat je je gedachten losliet, dat je die nakeek alsof ze een langsrijdende tram waren. Naar het scheen betaalden de mensen heel veel geld voor dat tramgevoel. En de meesten lukt het niet, had Beate gezegd, omdat het zo ontzettend moeilijk is.

Ik moest maar meditatiegoeroe worden, dacht Hartung. Gedachten loslaten, dat kon hij als geen ander. Er was misschien wel niets waarin hij zo goed was. Hij had geen flauw idee hoe hij dat klaarspeelde, het gebeurde gewoon. En eerlijk gezegd was hij daardoor tot nu toe alleen maar in de problemen gekomen.

De vlieg glansde blauw en groen, Hartung voelde de pootjes op zijn huid. Hij keek op de klok, het was tien voor zes, buiten was het al donker. In de winkel stonden twee oude staande lampen die de kleine ruimte in een schemerig licht dompelden. Dat met die lampen was een idee van Beate geweest, die vond dat een videotheek er als een woonkamer uit moest zien, gezellig en een beetje rommelig. Tja, rommelig was het zeker, maar of het ook

gezellig was, dat waagde Hartung te betwijfelen. Zijn blik viel op het opbollende linoleum en op de IKEA-rekken waarvan het fi-neer losliet.

‘Tijd voor het aangename gedeelte van de dag,’ mompelde Hartung, die naar het rek met kinderfilms liep. *De schat in het Zilvermeer* of *De Olsenbende per spoor*? Na enig nadenken koos hij voor *De gendarme van Saint-Tropez*. Hij stopte de dvd in het laptje van de laptop en trok een biertje open.

Hartung was gek op films waarmee hij door de tijd kon reizen. Dan zag hij zichzelf weer op de bruine bank zitten, links zijn vader, rechts zijn moeder, tegenover de zwart-witte televisie die na het aanzetten naar verbrand stof rook. Hartung vond het ongelooflijk geruststellend dat er dingen bestonden die er toen al waren geweest en nog altijd niet waren verdwenen. Deze films waren net bindtouw dat zijn leven bij elkaar hield.

Winnetou, Egon Olsen en Louis de Funès waren de redders op wie hij af en toe een beroep deed. Goede vrienden die kwamen als het nodig was. Geen idee wat hem momenteel meer een rotgevoel gaf, dat verrekte herfstige weer of Karin die het had uitgemaakt. Of die brief, waarin zijn verhuurder hem mededeelde dat alle uitstaande huur van de videotheek voor het einde van de maand moest worden voldaan. Tja, waar moest hij die stomme huur nu van betalen? Er kwamen bijna geen klanten meer, alleen een paar lui hier uit het trappenhuis en Beate van de overkant, en nog een paar andere gasten uit de buurt die het om een of andere reden hip vonden om een ouderwets medium als de dvd te gebruiken. Hartung was natuurlijk blij met die trouwe klanten, maar een beetje vreemd vond hij hen wel. Als hij niet toevallig eigenaar van een videotheek was geweest, dan had hij allang een abonnement op Netflix genomen.

Dat mocht hij natuurlijk niet hardop zeggen, want officieel was hij namelijk een groot liefhebber van arthousefilms. Jim Jarmusch, Fellini, Lars von Trier, Chabrol, Michael Haneke, dat werk. Ook dat was een idee van Beate geweest, die vond dat je de mensen iets bijzonders moest bieden. Hartung was vijf jaar geleden dankzij het faillissement van een andere videotheek heel

goedkoop aan zijn arthousecollectie gekomen. Hij had al meerdere keren geprobeerd om zo'n film te bekijken, maar hij vond ze lang van stof en onvoorstelbaar deprimerend. Daarom had hij alleen maar de korte beschrijvingen op de dvd-hoesjes gelezen en een paar details over de regisseurs in zijn geheugen geprent, zodat hij toch in staat was om een klant die bijvoorbeeld belangstelling had voor Almodóvars *Los abrazos rotos* opgewekt toe te roepen: 'Uitstekende keuze! Dat is een prachtige mengeling van melodrama en film noir. Een waar genot voor de liefhebber van cinematografische reminiscenties.' Dat ging eigenlijk best goed, al had het even geduurd voordat Hartung zonder struikelen 'cinematografische reminiscenties' kon uitspreken.

Man, had hij dat allemaal maar geweten toen Markus hem toentertijd had voorgesteld om de Moviestar over te nemen. 'Dat kan niet fout gaan,' had Markus gezegd. Toen Hartung had getwijfeld was Markus zelfs een beetje kwaad geworden. 'Ik vraag het jou als eerste, omdat jij hier al zo lang werkt. Dan heb je tot aan je pensioen rust,' had hij gezegd. Hij vroeg Hartung of er ooit een reden zou zijn waarom de mensheid niet langer thuis een film zou willen kijken. Toen Hartung ook na een tijdje nadenken geen enkele reden kon bedenken, riep Markus triomfantelijk: 'Jongen, dit is een goudmijn, hiervoor blijf jij me je leven lang dankbaar!'

Daarna was Markus met zijn nieuwe vriendin naar Portugal vertrokken, nadat Hartung dat contract had ondertekend dat bepaalde dat hij vijf jaar lang de helft van de winst aan Markus diende over te maken, zeg maar als overnamepremie voor de films en de kaartenbak met vaste klanten.

En de eerste paar jaar liep het helemaal niet zo beroerd. De Moviestar was weliswaar geen goudmijn, maar bracht genoeg op om van te leven. Totdat op een bepaald moment de streamingdiensten hun intrede deden en Hartung begreep dat hij toch niet tot aan zijn pensioen rust zou hebben. Dat hij zich juist behoorlijk zou moeten inspannen. En inspannen, dat was nooit iets voor hem geweest.

En zo was Hartung het slachtoffer geworden van de technolo-

gische vooruitgang. En niet voor het eerst, kon je wel stellen. Want Hartung en de technologische vooruitgang, dat was van het begin af aan al geen gelukkig huwelijk geweest. Dat begon al in 1976, toen Hartung net zijn opleiding tot baan- en wisselwachter bij de Oost-Duitse Reichsbahn met een 'ruim voldoende' had afgesloten en vol optimisme uitkeek naar de toekomst.

En toen werd, al een paar maanden later, een nieuwe relaisbeveiligingstechniek uit de Sovjet-Unie ingevoerd, een revolutie voor het spoorwezen van de DDR, die zo ongeveer alles wat Hartung tot dusver over wissels en overwegen had geleerd volledig overbodig maakte.

Wegens een gebrekkige arbeidsdiscipline (slapen en bier drinken onder werktijd) werd hij bij de spoorwegen ontslagen en bij wijze van voorwaardelijke straf naar de bruinkoolgroeve Bärwalde in de Lausitz gestuurd. Daar werd Hartung tot graafmachinemachinist omgeschoold. Een paar jaar later viel de Muur en begon de vrijheid, wat voor veel Oost-Duitsers betekende dat ze liever met schoon aardgas stookten dan met stinkende briketten, en de bruinkoolgroeve ging dicht.

Hartung ging daarna aan de slag als freelancevertegenwoordiger in schotelantennes voor een firma in Berlijn-Hellersdorf, maar daaraan kwam een einde zodra de kabeltelevisie aan haar zegetocht door de nieuwe deelstaten begon. Zijn volgende poging om eindelijk een professionele klapper te maken begon een stuk veelbelovender: dankzij de hulp van zijn vroegere schoolkameraad Mike Fischer zette hij een handel in autotelefoons op. Die apparaten, zo groot als een koffer, werden vooral gebruikt door West-Duitse ontwikkelingswerkers in het oosten en door de Russische maffia. Hartung verkocht hele wagonladingen, hij had visitekaartjes waar 'tweede bedrijfsleider' op stond en hij reed in een donkerblauwe BMW-coupé. Eindelijk, dacht hij, is het lot mij eens goedgezind. Totdat een paar jaar later de eerste mobiele telefoons op de markt kwamen die zijn handel volledig ruïneerden.

Daarom ontwikkelde Hartung na verloop van tijd een nogal fatalistische relatie met de vooruitgang en daarom zei hij niet

meteen ja toen Markus, die hij nog uit zijn autotelefoontijd kende, hem in de zomer van 1997 een baan in de Moviestar aanbod. Hartung wilde tot elke prijs voorkomen dat hij nog een keer door technologische ontwikkelingen werd ingehaald. ‘Weet je zeker dat die vhs-cassettes toekomstbestendig zijn?’ vroeg hij aan Markus. Die begreep niet wat hij daarmee bedoelde, maar hij had dringend mensen nodig en bood Hartung de onvoorstelbare som van tweeduizend Duitse mark per maand voor een fulltimebaan.

Sindsdien zat Hartung achter deze toonbank, in een winkel die amper was veranderd. Het voornaamste verschil was dat er tegenwoordig dvd’s en blu-rays in plaats van vhs-cassettes in de rekken stonden, maar Markus had met de Moviestar zo goed verdiend dat hij zich deze omschakeling gemakkelijk had kunnen veroorloven. Op een bepaalde manier had die succesvolle sprong naar het digitale tijdperk Hartungs technologietrauma een beetje verzacht en hem zelfs wat geloof in de toekomst gegeven. Ten onrechte, wist hij nu.

Twee jaar geleden had er nog een andere verandering plaatsgevonden, die niet zozeer met technologische ontwikkelingen te maken had, maar meer met Hartungs financiële situatie. Die had hem ertoe gedwongen om de kamer achterin, waar de horror en porno stonden, leeg te ruimen en plaats te maken voor een bed, een kleerkast en een douchecabine met een plastic gordijn. Zo spaarde hij niet alleen de huur van zijn woning uit, maar kon hij door de aanzienlijk kortere weg naar zijn werk ook minstens een halfuur langer slapen, en dat was voor Hartung een zwaarwegend argument. Deze opzet had eigenlijk alleen maar voordelen, en Hartung vroeg zich later telkens weer af waarom hij niet eerder op het idee was gekomen.

Hartung nam een slok uit zijn flesje bier en probeerde zich op de film te concentreren. Louis de Funès reed net in zijn Citroën Méhari de boulevard van Saint-Tropez af. Zo dadelijk begon een van zijn lievelingsscènes, waarin Cruchot samen met zijn collega’s de nudisten van het strand joeg. Hartung leunde achterover in zijn stoel en de vlieg vloog weg van zijn arm.

2

De deur van de Moviestar zwaaide open. Een man die Hartung nog nooit eerder had gezien betrad de winkel. ‘Landmann is de naam, ik werk voor het nieuwstijdschrift *Fakt* en ik wil u graag interviewen.’

Hartung keek naar zijn laptop, waar gendarme Cruchot, aangevoerd door een juichende non, net een prachtige achtervolging voltooide. ‘Ik heb het nogal druk. Waar gaat het over?’

‘Zoals u ongetwijfeld weet, is het over zes weken dertig jaar geleden dat de Muur viel.’

‘Mmm.’

‘We zijn bezig met een speciale editie en ik heb een paar vragen voor u. Het gaat over de vlucht vanaf station Friedrichstrasse op 12 juli 1983. Het treinstel van de S-Bahn dat naar het westen verdween. De massavlucht. U weet wel.’

‘Ja, en?’

‘Nou, ik heb de dossiers van de Stasi doorgenomen. U werd toentertijd als hoofdverdachte gearresteerd, als de voortrekker die het allemaal had georganiseerd.’

Hartung drukte op de pauzetoets en zette Louis de Funès midden in een woedeaanval stil. Zijn blik ging naar de journalist, die breeduit lachend voor hem stond. ‘Voortrekker? Ik?’

‘U was toen toch seinhuiswachter bij de Reichsbahn, op station Friedrichstrasse?’

‘Plaatsvervangend seinhuiswachter.’

‘Ook goed. In de dossiers staat...’

‘Hebt u belangstelling voor films?’

‘Ja, natuurlijk, hoezo?’

‘Omdat dit een videotheek is en geen informatiedienst.’

‘Ik wil u alleen maar een paar vragen stellen.’

‘En u treft mij op een erg druk moment. Bent u al klant bij ons?’

‘Nee, ik wilde alleen maar...’

‘Vul dan eerst dit formulier in, het inschrijfgeld bedraagt tachtig euro.’

‘Waarom moet ik... Tachtig euro?’

‘Zodat ik tijdens werktijd met u kan praten. U kunt ook premiumlid worden, dat kost honderdtwintig euro en dan kan ik langer met u praten.’

De journalist keek Hartung geïrriteerd aan, maar begon toen gehoorzaam het formulier in te vullen. ‘Hier staat niets over inschrijfgeld.’

‘Dat is nog maar net ingevoerd. Je moet iets doen om de enorme toeloop in goede banen te leiden.’

De journalist keek de lege zaak rond en probeerde zijn ergernis te verbergen. ‘Oké, waar moet ik mijn handtekening zetten?’

Hartung nam tevreden het ingevulde formulier in ontvangst en gaf de man een receiptje voor de honderdtwintig euro. ‘Zo, nu kunnen we praten.’

‘In de dossiers staat dat u hebt gewerkt voor een organisatie die mensen hielp te vluchten, maar die aantijging was niet hard te maken.’

‘Wat een onzin.’

‘Wat is er daarna gebeurd? In de gevangenis Hohenschönhausen?’

In Hartungs hoofd werd iets in werking gezet, beelden kwamen weer boven. De lichte, met resopal gelamineerde tafel met de afgesleten hoeken. De glazen stenen in de vensteropeningen die het beeld naar buiten toe vervormden. Het brede, niet-onvriendelijke gezicht van de verhoorder. Hartung schudde zijn hoofd. ‘Dat is eeuwen geleden.’

‘Vertel eens.’

‘Weet ik veel, ze hebben me afgevoerd, ik zat een tijdje in de bak, ik moest stomme vragen beantwoorden en stond na een paar dagen weer buiten. Niks schokkends.’

‘In de dossiers staat dat u een wissel zou hebben gemanipu-

leerd, waardoor een treinstel van de S-Bahn met 127 passagiers aan boord naar het westen kon rijden.’

‘Tja, als dat er zo staat...’

‘Meneer Hartung, ik ben nu premiumlid, of bent u dat alweer vergeten? Er moet toch een reden zijn geweest waarom u werd gearresteerd.’

‘Geen idee, iets met die stomme wissel.’ Hartung rook opeens weer die geur, een mengsel van machineolie, teer, stof en door de zon verhit metaal. Hij voelde weer de rails beven onder de zware wielen van de S-Bahn. Hij hoorde het knarsen van de wiellagers, het krijsen van de remmen, de ruisende stemmen uit de intercom. Het was er opeens allemaal weer, alsof er in zijn hoofd een kamertje zat dat uitsluitend met deze herinneringen was gevuld. Een kamer waar hij al heel lang niet meer was geweest. De herinneringen voelden vreemd aan, alsof ze uit een ander leven kwamen, maar tegelijk waren ze zo helder en duidelijk dat het leek alsof hij gisteren nog over de ballast van station Friedrichstrasse was gelopen, in zijn donkerblauwe Reichsbahn-kloffie, met de seinlamp in zijn hand.

‘Hallo, meneer Hartung! Hoe zat het met die wissel?’

Hartung schrok op uit zijn gedachten en keek de journalist aan, die hem nieuwsgierig monsterde. ‘Ik weet het niet meer. Het is alsof ik aan u zou vragen of het meisje met wie u voor het eerst hebt gezoend een rode of een blauwe jurk droeg.’

‘Wat een belachelijke vergelijking!’

‘Vind ik niet,’ zei Hartung.

‘Ze droeg een broek.’

‘Braaf kusje of tongen?’

‘Wat gaat u dat aan?’

‘Weet u, dat vraag ik me ook al de hele tijd af.’

‘Goed, meneer Hartung, ik begrijp denk ik wel waarom het gaat. Ik wil best het eerste platinumlid van uw videotheek worden. Ik betaal vierhonderd euro als u me uw verhaal vertelt.’

‘Achthonderd.’

‘Zeshonderd.’

‘Goed.’ Hartung pakte nog een biertje uit de koelkast en zette

ook voor de journalist een flesje neer. Hij deed zijn best om het zich te herinneren, het beloofde geld spoorde hem heel erg aan. Wie had ooit kunnen denken dat hij nog eens zeshonderd euro, dus twaalfhonderd D-mark, wat zeg maar neerkwam op zo'n zesduizend Oost-Duitse mark, zou krijgen voor het vertellen van een paar oude Reichsbahn-verhalen.

'Je had zo'n vergrendelingspin, die moest je er met de hand uit-trekken voordat je de wissel elektrisch kon omleggen. Het was de wissel van spoor 6, relaiskast 38.' Hartung hoorde zichzelf praten en was verbaasd hoeveel hij nog wist. Relaiskast 38, niet te geloven! Steeds meer beelden wervelden door zijn hoofd. De werkplaats onderin. De bankschroef, de metaalkrullen. Wat had hij vaak in die werkplaats gezeten, op het houten krukje naast de kast met gereedschap. Hartung zag de telefoon met de groene en de rode knop voor zich. De draagbare radio met de afgebroken antenne. De gietijzeren kachel waarin ze 's winters de rotte bielen hadden opgestookt.

'Wat was er zo belangrijk aan die wissel?'

'Via die wissel konden de treinstellen die in het oosten waren gerepareerd terug naar West-Berlijn worden gereden.'

De journalist haalde een notitieblok en een pen uit zijn tas en begon aantekeningen te maken. 'Ik dacht dat het Oost-Berlijnse S-Bahn-net volledig was gescheiden van dat in het westen.'

'Was het ook,' zei Hartung. 'Maar bij station Friedrichstrasse lag dus die ene wissel, daar waar de treinen uit het oosten aankwamen. Normaal gesproken reden de treinen over die wissel langs het oostelijke perron, maar als je hem in een andere stand legde, konden ze over spoor 2 rijden. Dat was het spoor voor verder gelegen bestemmingen, in dit geval het westen.'

'Daarom zat er een beveiliging op die wissel?'

'Ja, die vergrendelingspin.'

'En wat is er nu precies gebeurd in de nacht van 12 juli 1983?'

'Ik had dienst, ik deed eerst in de werkplaats een dutje. Op een gegeven moment kwam er een telefoontje van het seinhuis, dat de beveiliging van de wissel van spoor 6 eraf moest. Dat kwam bijna nooit voor, en meestal werd dat ook nog van tevoren aange-

kondigd, dus dat verbaasde me nogal. Ik ging naar buiten om die pin los te maken, maar die zat vast, en toen ik het met een pijptang probeerde, brak hij af.

‘En toen?’

‘Normaal gesproken moest je zoiets meteen melden, maar dan had ik ook meteen een nieuwe pin moeten regelen en dat was om drie uur ’s nachts niet zo simpel. Ik dacht: dat doe ik morgen wel, in alle rust. Die wissel kon nu immers worden omgelegd en daar ging het om.’

‘Hebt u de wissel omgelegd?’

‘Nee, dat ging elektrisch, dat werd allemaal vanuit het seinhuis bediend. Ik heb mijn collega ingelicht dat de beveiliging eraf was en daarna ben ik terug naar de werkplaats gegaan en daar gaan liggen.’

‘Maar u had toch dienst?’

Hartung moest lachen. ‘Ja, en? Nachtdienst was bij de spoorwegen meer nacht dan dienst. Als het niet nodig was, maakte niemand je wakker. Om zeven uur werd ik afgelost. Ik ging naar huis, kroop weer in bed, en ’s middags stond de Stasi voor de deur.’

De journalist liep onrustig door de winkel heen en weer. ‘Dat betekent dat u tot in de middag niets meekreeg van die groot-scheepse vlucht?’

‘Nee, natuurlijk niet, ik lag toch te slapen? Die lui van de Stasi hebben me dat later allemaal verteld. Ze wisten niet waar ze het zoeken moesten van de spanning, maar dat is logisch als er opeens een trein vol passagiers over de streng bewaakte staatsgrens naar het westen hobbelt. En toen werd er ook nog beweerd dat ik dat had gedaan.’

‘Maar dat was toch ook zo? In de dossiers staat dat de afgebroken vergrendelingspin in de wissel vastgeklemd zat. Daardoor blokkeerde de wissel toen die later weer moest worden teruggezet en dat hebben uw collega’s in het seinhuis blijkbaar niet gemerkt.’

‘Dat konden ze ook niet merken. In dat seinhuis drukten ze op een knop en dat was het dan. Zo ging dat eigenlijk altijd.’

‘Behalve tijdens die ene nacht, met als gevolg dat de eerste trein volgens dienstregeling, die om 4.06 uur vanaf de Marx-Engels-Platz op station Friedrichstrasse aankwam, van daaruit verder naar het westen kon rijden.’

‘Tja, die dingen gebeuren.’

‘Is dat alles wat u erover te zeggen hebt?’

‘Natuurlijk heb ik die nacht niet geheel volgens de voorschriften gehandeld. Maar het was alleen maar een domme vergissing, een aaneenschakeling van onvoorziene omstandigheden, zoals dat heet. Ik had het niet gepland. Dat snapten die lui van de Stasi op een gegeven moment ook wel, anders hadden ze me niet vrijgelaten.’

Hartung haalde nog twee flesjes bier uit de koelkast, want al dat gepraat maakte dorstig. Hij proostte met de journalist. ‘Op de Reichsbahn!’ riep Hartung, wiens humeur steeds beter werd.

‘Meneer Hartung,’ zei de verslaggever, die hem indringend aankeek, ‘ik begrijp dat u een zo lang bewaard geheim niet zomaar wilt prijsgeven. Ik heb in de dossiers kunnen lezen wat de Stasi u allemaal heeft aangedaan. En als u toen ondanks de martelingen hebt gezwegen, waarom zou u dan nu wel praten, nietwaar?’

‘Martelingen?’

‘Het staat allemaal hierin,’ zei de journalist, die op een stapel papier tikte die hij voor zich had neergelegd. ‘Ik citeer: “De beschuldigde bleef ondanks een twee maanden durende verzwaarde speciale behandeling volharden in zijn relaas dat hij geen medeplichtigen of opdrachtgevers had.”’ De journalist haalde diep adem. ‘Ik weet wat een verzwaarde speciale behandeling inhoudt.’ Hij knikte veelbetekenend. ‘U hoeft het voor mij niet te bagatelliseren, meneer Hartung, ik heb groot respect voor uw ijzeren wilskracht en voor uw moed.’

‘Ik heb echt geen flauw idee waar u het over hebt,’ zei Hartung.

‘In Stasi-gevangenis Hohenschönhausen betekende een verzwaarde speciale behandeling systematische onthouding van slaap, psychische uitputting, isolatie, te weinig eten. En dat twee maanden lang, dat houdt geen mens vol. Maar u blijktbaar wel. U bent, als ik dat zo mag zeggen, een held.’

Hartung begreep er inmiddels helemaal niets meer van. Isolatie? Psychische uitputting? Goed, hij had weliswaar alleen in een cel gezeten en tijdens die dagen daar uitsluitend zijn verhoorder gezien. Hij herinnerde zich de lange gangen waarin voetstappen echoden, zware stalen deuren die dreunend in het slot vielen. En natuurlijk was hij bang geweest, hij had bagger gescheten. Hij had nog nooit in de gevangenis gezeten, hij had geen idee wat ze van hem wilden. En na de tweede nacht daar had hij gedacht dat hij er nooit meer uit zou komen.

Maar hij had in elk geval genoeg te eten gekregen. En slapen kon hij overal. Zijn verhoorder had hem zelfs sigaretten aangeboden, ze hadden veel over locomotieven en de techniek van het seinwezen gesproken, die gast was een echte treinengek geweest. Dat was zo'n beetje alles wat hij zich kon herinneren. Of was hij soms iets vergeten? Hartung wist dat hij soms de neiging had om vervelende ervaringen te verdringen, om zich alles fraaier voor de geest te halen dan het in werkelijkheid was gegaan, om zijn leven achteraf als een soort van best of-versie vorm te geven. Maar twee maanden marteling vergeten, dat lukte zelfs hem niet.

In de loop der jaren had hij er zelden aan teruggedacht. Eigenlijk alleen als er tijdens een van die val-van-de-Muur-jubilea weer over allerlei spectaculaire vluchtacties werd verteld. Als er op tv beelden werden vertoond van de mensen die in de zomer van 1983 zo plotseling met de S-Bahn in het westen terecht waren gekomen. Gek genoeg had het hem nooit zo geïnteresseerd. Het leek zo onwerkelijk, net een sprookje uit lang vervlogen tijden.

Er was een keer een oproep op de radio geweest, dat er werd gezocht naar getuigen van de vlucht met de trein, maar Hartung was nooit op het idee gekomen om zich te melden. Het was allemaal verleden tijd, het betekende niets meer voor hem. Misschien kwam dat door het 'nieuwe leven', zoals zijn verhoorder het had omschreven. Hartung hoorde diens stem weer, rustig, bijna vriendelijk, maar ook dreigend. De man had vlak voor hem gestaan, Hartung had zijn adem geroken, zijn neusharen gezien, de wrat op zijn bovenlip. 'Luister heel goed, meneer Hartung,' had zijn ondervrager gezegd. 'U leidt vanaf dit moment een heel

nieuw leven, u rept nooit meer, met geen woord, over wat er die nacht op station Friedrichstrasse is gebeurd. U rept met geen woord over wat er hier in Hohenschönhausen is gebeurd. Nooit! Tegen niemand!’

Twee dagen nadat hij uit de gevangenis was vrijgelaten was er een grijs Barkas-busje voor zijn deur gestopt. De chauffeur sjouwde samen met hem zijn spullen naar buiten en daarna reden ze naar Bärwalde, dat Saksische dorpje aan de oever van de Spree, dat slechts een paar honderd meter verwijderd lag van de groeve, zijn nieuwe werkplek. Hartung wist niet meer wat hij toen had gevoeld, wat hij allemaal had gedacht. Hij wist alleen nog dat er kort daarna iets veel belangrijkers was gebeurd. Een gebeurtenis die hij nooit zou vergeten, die tot op de dag van vandaag alle andere in de schaduw stelde: hij had Tanja leren kennen.

Hij was meteen smoorverliefd geweest, al toen hij haar voor het eerst zag, in het kantoorje van de leider van de arbeidersbrigade. Die spottende blik, dat lange blonde haar. Ze zei: ‘Kijk daar eens, een nieuwe.’ En toen hem zo snel geen antwoord inviel, schoot ze in de lach. O, die lach. Alsof je een geit onder haar hoeven kietelde, zei de brigadeleider. En Tanja maalde daar niet om. Want als ze lachte, dan lachte ze, en als ze vloekte, dan vloekte ze. En als ze liefhad, dan had ze lief. Ze was onbevreesd en eerlijk, als een kind dat nog geen kwaad kent. Ze sloot geen compromissen, ze kon genieten zonder na te denken. Bij haar vergeleken had Hartung vaak het gevoel dat hij een lafaard was.

Na drie maanden was hij bij haar ingetrokken, in haar tweekamerwoning, nieuwbouw, met balkon en afvalkoker. Een jaar later werd Natalie geboren, ze kregen van de arbeidersbrigade een kinderwagen en een wasmachine. In het weekend aten ze roerei, zwommen in het meertje dat na het afgraven van de bruinkool was ontstaan, ze dronken zelfgestookte pruimenbrandewijn en luisterden naar tragische liefdesliedjes, geschreven door een zingende graafmachinemachinist uit Hoyerswerda die zelf ook in een bruinkoolgroeve werkte. Hartung was ’s nachts vaak naast Tanja in bed wakker geworden en vroeg zich dan af wanneer ze door zou krijgen dat hij niet goed genoeg voor haar was.

De journalist schraapte zijn keel. Hij was een stevig type, met een kaal hoofd en behoorlijk harige handen, die als twee dode dieren voor hem op de toonbank lagen. ‘Neem de tijd, meneer Hartung, het valt vast niet mee om u alles weer voor de geest te halen. Als u wilt, pauzeren we even.’

‘Nee hoor, het is al goed. Maar er is me niets ergs overkomen. Die gevangenis was natuurlijk geen vakantiecamp, maar ik werd er goed behandeld. En ik heb er ook geen twee maanden gezeten, maar hooguit vier dagen.’

De journalist knikte. ‘Dat zijn posttraumatische reacties, meneer Hartung, dat weet ik. Dat overkomt veel slachtoffers, die beschermen zichzelf tegen wat ze hebben meegemaakt door het te negeren.’

De opvallende bezorgdheid van de journalist werkte Hartung steeds meer op zijn zenuwen. Wat bazelde die vent nou? En dan ook nog met zo’n zalvende stem, als van een leerkracht uit het speciaal onderwijs, alsof hij iemand tegenover zich had die verstandelijk beperkt was. Het was dat er geld was geboden, anders had Hartung hem allang naar buiten geschopt. De verslaggever wist van geen ophouden, die beweerde nu zelfs dat hij de geheimhoudingsverklaring had gelezen die Hartung destijds had moeten ondertekenen. ‘Ik weet dat ze u onder druk hebben gezet om met geen woord over uw tijd in de gevangenis te reppen. Maar nu bent u vrij, er kan u niks meer gebeuren! Het is voorbij, meneer Hartung, de Stasi kan u niets meer maken. Nu mag u praten!’

‘Nou, eerlijk gezegd heb ik zo’n beetje alles wel verteld. Hebt u dat geld bij u?’

‘Meneer Hartung, zelf ziet u het misschien niet zo, maar uw verhaal is echt heel bijzonder. Dankzij uw moed hebt u 127 mensen die achter de Muur en achter prikkeldraad leefden de vrijheid geschonken. Daar weet niemand iets van, van deze ingrijpende gebeurtenis. Het is een schitterend verhaal. Het Duitse publiek moet dit horen, uw levensverhaal behoort tot de historische nalatenschap!’

Hartung vroeg zich af wanneer hij het begrip ‘historische nalatenschap’ voor het laatst had gehoord. Waarschijnlijk toen hij een

jaar of zestien was, tijdens de lessen staatsburgerschap. De historische nalatenschap van Marx, Engels en Lenin. Hartung had als eindcijfer voor dat vak een dikke onvoldoende gekregen. Niet omdat hij de historische nalatenschap van Marx, Engels en Lenin in twijfel had getrokken, maar omdat hij bij het meisje naast hem, Nadine, jeukpoeder in haar T-shirt had gestopt en zij tot grote hilariteit van de hele klas schreeuwend het lokaal uit was gerend. Alleen mevrouw Sommer had het niet grappig gevonden, en zij was niet alleen Nadines moeder, maar ook hun lerares staatsburgerschap. De beoordeling die zij op zijn eindrapport had gezet had hem bijna zijn stageplek bij de Reichsbahn gekost. ‘Michael schikt zich nog altijd niet zonder problemen in het collectief van de klas,’ stond er. ‘Hij is voor zijn klasgenoten allesbehalve een voorbeeld.’ Wat zou mevrouw Sommer ervan zeggen als zijn leven nog geen 45 jaar later tot historische nalatenschap zou worden gerekend?

‘U begrijpt toch wel dat ik uw verhaal alleen kan opschrijven als u me vertrouwt?’

‘Wat mij betreft schrijft u dat verhaal helemaal niet op. Tenzij u erachter kunt komen wie er echt achter die vlucht zat, dat zou ik ook wel interessant vinden.’

‘Meneer Hartung, waarom doet u zo moeilijk?’ De journalist keek hem radeloos, maar ook een beetje verwijtend aan. Toen ontspande zijn gezicht opeens. ‘Het gaat om het geld, hè? U hebt helemaal gelijk, zo’n verhaal is, zeker als het exclusief is, natuurlijk veel meer waard. Ik zal even met de redactie moeten bellen, maar ik denk dat een beloning van tweeduizend euro mogelijk moet zijn.’

Hartung spitste zijn oren, want tweeduizend euro was bijna net zoveel als hij voor de huur van de winkel tekortkwam. Maar wat kon hij die man vertellen? Hij kon toch niet zomaar iets uit zijn duim zuigen? Wat kon hij nu voor redenen hebben gehad om die trein naar het westen te laten rijden? Hij had het in elk geval niet gedaan als hulp aan die lieden die anderen hielpen te vluchten, van die lui die verdienden aan andermans leed. Hij had zelf niet eens in die trein gezeten. Je moest wel ongelooflijk dom zijn om

je eigen hachje voor een vlucht naar het westen te riskeren en zelf in het oosten te blijven.

Hij moest aan Caroline denken, de mooiste vrouw met wie hij ooit samen was geweest. Of nou ja, echt samen waren ze eigenlijk nooit geweest. Ze had het fijn gevonden om door hem het hof te worden gemaakt, om hem in het ongewisse te laten en hem soms wat te geven en er dan weer meteen vandoor te gaan. Toen had hij nog gedacht dat het nu eenmaal zo ging als je op zo'n vrouw verliefd werd, op zo'n bijzonder iemand. Hij had ervan genoten om met haar over straat te lopen en de jalouse blikken van de andere kerels te zien.

Ze was balletdanseres, ze liep niet, ze zweefde. Haar huid was bijna doorzichtig en haar lichaam zo klein en broos dat Hartung soms bang was dat de wind haar zou meevoeren. Ze hadden elkaar in een biertuin leren kennen, in de Prater in Prenzlauer Berg, tijdens een warme septembernacht. Hij had haar ten dans gevraagd, een of ander rock-'n-rollnummer. Daar kon Hartung op dansen, dat had hij van zijn oudere zus geleerd. In de Prater was hij al een beetje aangeschoten geweest, en hij was naar Caroline toe gestapt, had een buiging voor haar gemaakt en haar de dansvloer op getrokken.

Caroline had toen net haar opleiding aan de beroemde ballet-academie in Dresden voltooid en ze had maar één droom: in New York in een Broadway-musical dansen. Daarom had ze het aanbod van de Berlijnse Staatsoper afgewezen en in plaats daarvan op haar achttiende een uitreis aanvraag ingediend. Nadat die aanvraag was afgewezen en ze elders ook geen aanbiedingen meer kreeg, was ze naar Berlijn verhuisd, waar ze privé dansles gaf en wachtte totdat er iets zou gebeuren.

Hartung was een jaar eerder op station Friedrichstrasse begonnen en ze had hem een keer, half voor de gein en half serieus, gevraagd of hij niet een of ander spoortunneltje wist dat naar het westen leidde. Hij had het er zelfs een keer met Ronny over gehad, een ervaren collega die weleens treinen naar het westen reed. Ronny zei: 'Zet het uit je hoofd, Micha, ze knallen je zo neer.' En hij zette het uit zijn hoofd, waarna Caroline niks meer

van hem wilde weten en een jaar later met een West-Berlijner trouwde die haar ten slotte meenam naar New York.

Natuurlijk, Caroline had een reden kunnen zijn. Hij had nog jaren aan haar gedacht, hij had telkens weer op internet naar haar naam gezocht en op een bepaald moment vernomen dat ze inderdaad op Broadway had gedanst, maar een paar jaar daarna bij een auto-ongeluk om het leven was gekomen.

Hij zag de journalist buiten op straat bellen. Hartung mompelde: 'Zet het uit je hoofd, Micha.' Op een of andere manier moest hij het geld voor de huur wel bij elkaar kunnen scharrelen. De journalist kwam weer de winkel in. 'Goed nieuws, meneer Hartung, de redactie wil het verhaal per se hebben en die tweeduizend euro is geen enkel probleem. En we vinden het ook niet erg dat u momenteel nog niet over de achtergrond wilt uitweiden. Eén ding moeten we wel weten: hebt u tijdens die nacht iemand geholpen om te vluchten? U hoeft alleen maar ja of nee te zeggen.'

Hartung dacht aan de tweeduizend euro, hij dacht aan Caroline. Hij zei: 'Ja.'